

BİRİNCİ HAÇLI SEFERİNDE VE KURTULUŞ SAVAŞINDA TÜRK-ERMENİ-FRANSIZ MÜNASEBETLERİNİN BENZER YÖNLERİ

Güray KIRPIK¹

ÖZET

1097-1291 yılları arasında gerçekleşen tarihin ilk dünya savaşı denilebilecek büyüklükteki Haçlı Seferleri döneminde Türk-Ermeni-Fransız ilişkilerinin yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu dönemin özellikle 1097-1107 yılları arasındaki münasebetleri önemlidir. Yine aynı ilişkilerin benzer bir sürecinin 1915-1922 yılları arasında yaşandığını söyleyebiliriz. Bu çalışmada bu benzerliklerin neler olduğu üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Ermeniler, Fransızlar, Haçlılar.

THE SIMILAR ASPECTS OF THE RELATIONS OF TURK, ARMANIAN, FRENCH IN THE PERIOD OF CRUSADING CAMPAIGNS AND INDEPENDENCE WAR

ABSTRACT

We've seen that intensifying of the relations of Turk, Armenian, French Crusading Campaigns, can be said as big as it was the first world war between 1097-1291. Particularly this period's relations are important between 1097-1107. Also we can said that this relations' similar course was between 1915-1922. In this paper we'll search on what is these similarities or what was.

Key Words: Turks, Armenians, Frenches, Crusades.

Bu çalışmamızda, Türk Milleti ile tarihin çeşitli dönemlerinde önemli olayları birlikte yaşamış olan "Tebaa-yı Sadıka" veya "Millet-i Sadıka" Ermeniler ile Fransızların ortaçağda ve yakın dönem tarihimizde yaşanmış olan iki önemli olay sırasında Türkler ile münasebetlerinin benzer yönlerini ele alacağız. Türk-Ermeni-Fransız münasebetleri üçgeni çarpıcı benzerlikleri ile adeta "tarih bir tekrürdür" özdeyişini teyit etmektedir.

¹ Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Ortaçağ Tarihi, guray@gazi.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Haçlı Seferlerine kadar Fransızlar ile Ermeniler arasında bir müttefiklik yaşanmamıştı. Ancak bir Roma-Ermeni müttefikliğinden kısmen bahsedilebilir. Diğer yandan Roma, Ermenileri hiçbir zaman samimi bir dost müttefik olarak görmediği için onlara karşı Hristiyan Türklerden ve Haçlılardan medet ummakta idi. Anadolu'ya iskan edilen binlerce Peçenek ve Uz Türklerinin özellikle Doğu Roma resmi mezhebine göre rafizi(sapkın) mezhepten sayılan Ermenilerin yaşadığı yerlere yerleştirilmeleri dikkat çekmektedir.

Ataları Franklar olan bugünkü Fransız Milleti, Roma İmparatorluğu'nun millet kimliğini verdiği bir kavim olup, asılları Kelt halkına dayanmaktadır. Fransızlar(Franklar) ortaçağ boyunca Batı'nın en kalabalık ve millet şuuruna sahip savaşçı bir milleti idiler. Avrupa'da ilk krallığın Papalığa karşı Fransızlarca tesis edildiği bilinmektedir. Ortaçağın bu devirlerinde İslam kaynakları Fransızlardan "Frenk veya Efrenc" adıyla bahsederler. Ermenilere ve kökenlerine gelince denilebilir ki, "Ermen" kelimesi batı dillerinde "Armania" olarak geçmiş olup, "yüksek memleket" manasına gelmekte ve Asurca'da "Urartu", İbranice'de "Ararat", Aramice'de "Harminyab" yada "Harmeni" şeklinde geçmektedir. M.Ö. 521'de Darius kitabesinde "Armeni" tabirinin yüksek memleket anlamında kullanıldığını bilmekteyiz.² Ermeni tarihi, mitolojik kaynaklara göre, Hayk sülalesiyle başlamaktadır.³ Özellikle Roma döneminden itibaren, Ermenilerle Türkler birbirine komşu iki Millet olarak yaşamışlardır.⁴ Ermeniler ile Fransızlar pagan Roma zamanında aynı devletin çatısı altında yaşamışlardı. Ermeniler Hristiyanlıktan önce pagan bir dine sahiptiler. İran'ın hakimiyeti döneminde Zerdüştlük dini Ermeniler arasında yayılmıştı. Daha sonra, Hristiyanlığı devlet dini olarak ilk kabul edenler Ermeniler oldular(M.S.300). Gregorien Kilisesine mensub olan Ermeniler mezhep bakımından Bizans'tan ayrı ve hatta Bizans'a muhalif idiler.⁵ Ermeniler kendi aralarında Gregorien Ortodoks, Pavlukien şeklinde çeşitli mezheplere ayrılmışlardı. Tarihi süreç içinde Hristiyanlığı benimsemiş olan bir

² Sadi Koçaş, *Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri*, Ankara, 1967, s. 16.

³ Yaşar Kalafat, "Türk-Ermeni Kültür İlişkilerinde Mitolojik Boyut" M.E.B. Eğitim Dergisi Özel Sayı, Yıl, 4, Sayı: 38(Nisan 2003), Ankara, s. 95-96; Koçaş, age, s. 18.

⁴ Koçaş, age., s. 41-42.; Ömer E. Lüttem, "Olaylar ve Yorumlar" *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1(Mart-Nisan-Mayıs 2001), Ankara, s. 25-26. Salim Çöhçe, "Büyük Ermenistan'ı Kurma Projesi" *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, (Mart-Nisan-Mayıs 2001), Ankara, s. 90.

⁵ Yusuf Sarımay, Abuzer Tayfur,...vd., *Azerbaycan Belgelerinde Ermeni Sorunu(1918-1920)*, Ankara, 2001, s. VII'de T. Gegemyants, Ermeni Harekatı Tarihi, s. 4-6.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

kısım Hristiyan Türk de sahip çıkılmaması neticesinde Gregorien Ermeniler içine karışmışlardır.⁶

Roma'nın Pavlukien mezhebinden olan Ermenileri diğerlerinden ayırarak Bulgaristan'a ve Çukurova Toroslarına yerleştirdiği görülmektedir. Böylece Ermeniler ilk defa Roma tarafından tehcire tabi tutulmuşlardı. Haçlıların Balkanlardan gelişi sırasında Fransızlara akraba Norman orduları komutanı Bohemond'un Bulgaristan Varna ve civarındaki Pavlukien Ermenileri topyekun katlederek işe başlaması o zamanın Ermenileri için meçhul bir olay olarak kalmıştı.⁷ Aynı Haçlılar Çukurova'ya gelince buraya Roma tarafından sürülmüş olan Ermenilere şüphe nazarıyla bakmaktaydılar.⁸

Türklerin Anadolu'yu fethinden yüzyıllar önce Ermenilerin Roma tarafından dağlık bölgelere ve ücra yerlere sürgün edildikleri bilinmektedir. Dolayısıyla Selçuklu Türklerinin Ermenileri göç ettirdiği yolundaki yorumlar konuyu bütünüyle izah etmeye yetmemektedir.⁹ Bizans'ın dini ve askeri baskısı Türklerin müsamahalı idareleri Ermenileri birçok defa Türklerin müttefiki durumuna getirmeye başlamıştı. Ermeniler, Selçukluların Van Gölü çevresindeki Vaspurakan Krallığı'na son vermeleri üzerine, yoğun olarak Güney Anadolu Toroslarındaki feodal beylerin himayesinde yaşadılar. Selçukluların 1064 yılında Kars ve Ani'yi almalarından sonra Kilikya Bölgesine gelerek burada yaşamaya başladılar.¹⁰ Bizans'a karşı Selçuklu Türklerinden yardım aldılar.¹¹ Bizans kilisesiyle ters düşen Ermeni Patriği ve halkı Türklerin bölgedeki hakimiyetinden memnun kaldılar. Türkiye Selçukluları döneminde Diyar-ı Ermen vilayetindeki Ermeni ahalisi, başlarında Selçuklu Sultanına bağlı bir Ermeni beyi bulunduğu halde, Türklerle dostane münasebetler içinde yaşamakta idiler.¹²

⁶ Yaşar Kalafat, "Gregorien Türklerin Stratejik Boyutu" **Hosgörü Toplumunda Ermeniler Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu**, Cilt: 4, Kayseri, Ocak 2007, s.542.

⁷ **Steven Runciman**, Haçlı Seferleri Tarihi, Cilt: I, Çev. Fikret Işıltan, Cilt: 1, TTK, Ankara, 1998, s. 120.

⁸ Runciman, age, Cilt: I, s. 147.

⁹ Elizabeth Hallam, **Chronicles of The Crusades**, London, 1989; Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, İstanbul, 1998.

¹⁰ Turan, age, s. 155-156; Koçaş, age, s. 33-34.

¹¹ **Urfalı Mateos Vekaynamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Çev.: Hrant D. Andreasyan, TTK, Ankara, 1987, s. 153; Koçaş, age, s. 35.

¹² Bkz. İbn-i Bibi, **El-Evamiru'l-Alaiyye Fi'l-Umuri'l-Alaiyye (Selçukname)**, Çev., Mürsel Öztürk, 2 Cilt, Kültür Bakanlığı, I. Baskı, Ankara, 1996, Cilt: I, s. 58; Erdal İltar, "Ermeni Kilisesi ve Terör" **M.E.B. Eğitim Dergisi Özel Sayı**, Yıl, 4, Sayı: 3(Nisan 2003), Ankara, s. 76-77.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Haçlı Seferlerini tertip eden Papa II. Urban bir Fransız olduğu için en çok Franklar üzerinde tesir bırakmıştı. Sefer kararının alındığı toplantı da Fransa'nın Clermont kasabasında yapılmıştı(1095). Böylece ilk Haçlı seferinin büyük çoğunluğunu Fransız kont ve prenslerinin maiyeti oluşturmaktaydı. Bu sebeple o dönem için Frank-Ermeni işbirliği demek Haçlı-Ermeni işbirliği manasına gelmekteydi.

Kiliseler birliğini hedefleyen Papalık için Ermenileri halkaya dahil etmek önemli bir zafer sayılacaktı. Bu nedenle dostane ilişkiler kurmaya özen gösterilmekteydi. Nitekim Birinci Haçlı Seferi sırasında Toros Dağlarındaki ve Amanoslardaki Ermeni feodal beyleri Franklara yiyecek temininde ve yol rehberliğinde en önemli destek olmuşlardı. Hatta Ermenilerin ilk Haçlı Seferinin yapılmasına dolaylı yönden sebep olan unsurlardan olduklarını söyleyebiliriz. Runciman'ın Willermus Tyrensis ve Albertus Aquensis'ten naklen verdiği bilgiye göre Haçlı liderleri İstanbul'dan itibaren Ermeni beyleriyle tanışmış ve ahablık kurmuşlardı. Bunlardan biri Kogh Vasil'in kardeşi Bagrat idi.¹³ Bizans'a karşı bağımsızlıklarını kazanmak isteyen Pavlukien ve Ortodoks mezheplerine bağlı Ermenilerle Yakındoğu'da prenslikler kurmak isteyen Haçlıların ilk münasebetleri Baudouin ile daha önce Bizans'a tabi olan Bagrat arasında gerçekleşti. Bagrat Baudouin'in Ermeni bölgelerine yönelmesinin ve bu millettten yararlanmak istemesinde başlıca rol oynamıştır. Bagrat'ın amacı ise O'nun Ermenilere yardım yapmasını sağlayarak bağımsız olmalarını sağlamaktı. Bagrat, Tell Bâşir ve Râvendân'ın ele geçirilmesinden sonra Haçlıların gerçek niyetini anlayarak, O'na cephe almışsa da Baudouin tarafından etkisiz hale getirilmiştir.¹⁴ Ermeni baronlar Haçlı Kontu Baudouin'un Urfa Haçlı Kontluğu'nu oluşturmasında etken oldular. Ermeni Beyi Thoros Baudouin'u evlat edinmiş, fakat bir süre sonra Baudouin O'nu öldürerek kendi kontluğu kurmuştur. Böylelikle Bizans'a karşı Türklerle birlik olan Ermenilerin diğer taraftan Fransızlara(Franklara) destek oldukları görülmektedir.¹⁵

Haçlıların Anadolu istilası henüz yeni başladığı ve İznik muhasarası devam ederken, Kilikya'daki Ermenilere haber

¹³ Runciman, age, Cilt: I, s. 151.

¹⁴ L. Brehnier, **Histoire Anonyme de la Premiere Croisade**, Paris, Champion, 1924, terc. D. Gürel, Tarih ve Toplum Dergisi, 1985; C.3, s. 388; G. L. Seidler, "Byzantine Political Thought" **Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska**, Lublin, Polonia, Vol. VII, 5(1960), Sectio, p.157-217; Mateos, age, CCXXIV, s. 260; Runciman, age, Cilt: I, s. 151; Hans Eberhard Mayer, **The Crusades**, Oxford Un. Press, New York, 1990, p. 49; Işın Demirkent, "Ravendan" **İslam Ansiklopedisi(İA)**, MEB Yay., İstanbul, 1993, s. 375; Terry Jones-Alan Ereira, **Crusades**, London, 1996, p. 35.

¹⁵ Runciman, age, Cilt: I, s. 150.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

gönderilerek Türklere karşı mücadeleye hazırlanmaları istenmişti. Mektup gönderilenlerin başında Philaretos zamanından beri(1072'den sonra) Toros dağları havalisinde bulunan Ermeni Rupenoğulları gelmektedir. Bu sırada Dağlık Kilikya'da birçok kaleyi ve Anavarza(Truva)'yı elinde tutan Konstantin ile Keysun hakimi Kogh Vasil(Gogh Basil) bulunmakta idi. Büyük ihtimalle Urfa yöresinde Türklere itaat etmiş olan Thoros'un da haber gönderilenler arasında sayılması gerektiğini belirtmeliyiz. Haçlıların gelişini haber alan Thoros elçi göndererek Haçlıları Urfa'ya çağırması, Türklere karşı Haçlılardan yardım istemiştir.¹⁶ Öte yandan I. Kılıç Arslan'ın muhasara ettiği kalenin hakimi olan Ermeni Gabriel Birinci Haçlı Seferi ile Türklerin baskısından kısa bir süre de olsa kurtulmuştur.¹⁷ Dorilium'a kadar hiçbir engellemeyle karşılaşmayan Haçlılar, Eskişehir ovasına ulaştıklarında Sultan I. Kılıç Arslan ve Müttefiklerinin hafif silahlı ordusuyla karşılaştılar(1 Temmuz 1097).¹⁸

Haçlılardan özellikle Bohemond, İmparatorun yardımı olmadan ilerlemeyi kendi açısından daha faydalı görmekteydi. Ne de olsa artık Ermeniler Haçlılara "Hoş geldin" demekteydiler. Haçlı kıtaları Konya'yı geçtikleri zaman daha iyi şartlarla karşılaştılar. Ermenilerin meskun olduğu yerlerde yiyecek ve içecek sıkıntısı çekmedikleri gibi onlardan askeri destek aldıkları bile oluyordu. Türklerse ovalık alanları boşaltarak ya dağlara ya da Kuzey Anadolu'ya çekilmiş bulunuyorlardı. Fransa kralı Godefroi de Bouillon'un biraderi Baudouin ve Fransızlara akraba Normanlardan Bohemond'un yeğeni Tankred herkesten evvel birer prenslik elde etmek sevdasıyla Gülek geçidinden geçerek Tarsus'a vardılar. Kenti Tankred almış olmasına rağmen Baudouin kaleyi kendisine teslim olmaya zorladı. Tankred de kaleyi O'na bırakarak Adana istikametinde yola koyuldu. Bu sırada Adana, Sis, Anavarza, Yılan Kale, Yumurtalık, Misis ve Ayas yöresinden Gülek Geçidi'nin batı

¹⁶ Mateos, age, CLI, s. 190-191; Gregory Ebu'l-Ferec, **Ebu'l-Ferec Tarihi**, Süryanice'den Çeviren, Ernest A. Walls Budge, İngilizce'den Türkçe'ye Çeviren, Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara, 1999, Cilt: I-II, TTK, Ankara, 1999, Cilt: II, s. 342; Toros'un elçileri Baudouin Tell Başir'i Ermenilerden aldığı gelerek Haçlıları Urfa'ya davet etmişlerdir(Mateos, age, CLIV, s. 193-194; Fulcherius, **RHC(Recueil des Historiens des Croisades. Historiens Occidentaux**, 5 Cilt, Paris, 1844-1895), Occ, III, ed. E. Peters, p. 49-50); Hallam, age, p. 36; Mayer, age, p. 48-49).

¹⁷ Ebu'l-Ferec'e göre Ermeni Gabriel Ermeni halkı arasında da sevilmeyen birisidir(Ebu'l-Ferec, age, Cilt: II, s. 341-342).

¹⁸ Anna Komnena, Alexiad, Malazgirt'in Sonrası, Çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996, s. 332; Fulcherius, **RHC**, Occ, III, ed. E. Peters, p. 45-47; **Gesta Francorum**, RHC, III, ed. Hallam, age, p. 74; Zoe Oldenbourg, **The Crusades**, New York, 1966, s. 90-91; James P. Werbaneth, "Crusaders' Siege of Antioch", **Military History**, Jun 1998, Vol. 15, İs:2, p. 3; Runciman, age, Cilt: I, s. 142-143.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

tarafındaki Lampron(Çamlıyayla) kalesine kadar olan sahada Ermeni Rupen'in oğullarından Oşin, Bazuni ve Konstantin feodal beyliklerini sürdürmekte idiler.¹⁹ Yalnızca Tarsus limanı ve kıyı şeridinde bazı önemli yerleşim birimleri Türklerin eline geçmişti. Haçlılar Ermeni feodal beylerini çok kısa da olsa sevindirmiş olmalıdır. Baudouin Tarsus'tan sonra Misis önlerine geldiğinde Çukurova'da daha fazla vakit kaybetmeden doğuya doğru hareketlendi. Zira ana ordu Ermeni beyi Thatul'un elindeki²⁰ Maraş dolaylarında bulunurken Baudouin'in hanımının hastalığının ağırlaştığı haberi O'na ulaşmıştı.²¹

Bagrat kadar ileri görüşlü olamayan Thoros ve Urfa Ermenileri Baudouin'i Urfa'ya davet etmişlerdir. Baudouin Urfa'ya varınca bir görüşe göre Thorosla müttefiklik anlaşması yapmış²², diğer bir görüşe göre ise Thoros O'nu tebenni ederek kendisine varis kılmıştır.²³ Bu sırada Ermeni sergerdesi Konstantin de Urfa'ya gelerek Baudouin ile görüşmüştür.²⁴ Samsat yenilgisinden sonra Baudouin'in en azından bildiği ve büyük bir ihtimalle de iştirak etmiş olduğu isyan sonucu Thoros öldürülmüştür.²⁵ Böylece Baudouin 10 Mart 1098'de Urfa'ya hakim olarak burada ilk Haçlı kontluğunu kurmayı başarmıştır.²⁶

¹⁹ Adana'da, Lampron kalelerinde Hethum(Rupen) oğlu Oşin, Misis'te Hethum oğlu Bazuni, Anazarba(Anavarza), Feke(Vakha), Haçin(Saimbeyli) yöresinde ise Konstantin hakim idi. Keysun, Raban yöresinde Kogh Vasil(Hırsız Vasil), Maraş'ta Thatul Ermeni sergerdeleri Haçlılara her türlü yardımı sağlamışlardır. Konstantin 1100 yılında ölmüş, yerine oğulları Toros ve Leon geçmiştir(Mateos, age, CLI, s. 190-193 ve CLXI, s. 201; Ebu'l-Ferec, Cilt: II, s. 353; Mehlika Aktok Kaşgarlı, **Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi**, Ankara, 1990, s. 32-33; Oldenbourg, age, p. 227; Runciman, age, Cilt: I, s. 151); Ermeni Bagrat, daha sonra Urfa kontluğuna bağlanan Antep'in güneybatısındaki Ravendan(Kommagene) kalesi hakimi idi(Mateos, age, CCXXIV, s. 260; Kaşgarlı, age, s. 34). Bahsi geçen yerler Haçlılar geldiği sırada Türk Sultanlarına bağlı durumda idi. Anlaşıldığı kadarıyla bölgedeki Türklerin sayısı Ermenilerden çok daha fazla idi.

²⁰ Bizans'a bağlı iken kendisine İmparator Aleksios "Prensler Prensi" ünvanı verilmişti. Bir süre sonra Bohemond ve Tancred ile savaşmak zorunda kalmıştır(Mateos, age, CLXVI, s. 204).

²¹ Mateos, age, CLI, s. 192; Fulcherius, **RHC**, Occ, III, ed. E. Peters, p. 49-50; Kaşgarlı, age, s. 32-36; Runciman, age, Cilt: I, s. 151.

²² **Mateos, age, CLIV, s.194; Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, TTK, Ankara, 1990, Cilt: I, s. 26-29.**

²³ Fulcherius, **RHC**, Occ, III, ed. E.Peters, p. 51; Runciman, age, Cilt: I, s. 157; Amin Maalouf, **Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Telos Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1998, s. 53.

²⁴ Mateos, age, CLIV, s.194.

²⁵ Fulcherius, **RHC**, Occ, III, ed. E. Peters, p. 50-51; Mateos, age, CLIV, s. 195, Runciman, age, Cilt: I, s. 159.

²⁶ Mateos, age, CLIV, s. 194-195; Demirkent, age, Cilt: I, s. 38-39.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Ermeniler Haçlı Seferlerini kendilerini Bizans hakimiyetinden ve Türk baskısından kurtaracak bir vesile olarak görmüşlerdi.²⁷ Sergerde Konstantin ve Kogh Vasil'in kardeşi Râvendân(Ravendel, Arevinden) kalesi sahibi Bagrat'ın, Baudouin de Boulogne'u Ermeni bölgelerine yönlendirmesi,²⁸ Thoros'un aynı kişiyi Urfa'ya davet etmesi²⁹ bu kanıyı destekleyen en önemli gelişmelerdendir. Antakya kuşatması sırasında bir başka önemli husus da Haçlıların Amanos(Kızıldağ)lardaki Ermeniler tarafından sürekli erzak ve hatta asker bakımından desteklenmesidir. Antakya'nın alınmasında etkili olan ve kalenin kuzey burçlarından birinin ele geçirilmesine aracılık etme hainliği suçunu işleyen kişi bir Ermeni dönmesi olan Fîrûz idi.³⁰

Haçlı(Frank)-Ermeni ilişkilerinin iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlayacak diğer bir örnek, Danişmend Ahmet Gazi'nin Malatya muhasarası sırasında Ermeni Gabriel'in Bohemond'u yardıma çağırmasıyla gelişen olaylardır. Bohemond'un gelişinin -Ermeni Gabriel'e rağmen- Danişmend Gazi'ye haber verilmesi Ermeni halkın Haçlıları istememesiyle açıklanabilir.³¹ Ermenilerin bu davranışı Haçlı seferlerine ve Haçlı reislerine nasıl bakmaya başladıklarının açık bir göstergesidir. Ermeniler geç de olsa Haçlıların gerçek niyetlerini anlamışlardır. Haçlılar onları özgürleştirmeye değil köleleştirmeye, paralarını almaya ve öldürmeye gelmişlerdir.

Haçlılar geldikten sonra Ermeni kale sahipleri kalelerini onların hizmetine sunmuşlar, Haçlılar gördükleri ilgiden memnun kalmakla birlikte, 1103 yılında Elbistan ve Maraş yöresindeki Ermeniler Haçlılara karşı Türklerden yardım istemişlerdir. Sultan I. Kılıç Arslan buralara gelerek Haçlılara karşı Ermeni halkın imdadına

²⁷ Zoé Oldenbourg, age, p. 227-228; Demirkent, age, Cilt: I, s. 16; Kaşgarlı, age, s. 32-36.

²⁸ Mateos, age, CLI, s. 192, 260; Kaşgarlı, age, s. 36; Runciman, age, Cilt: I, s. 151; Jones-Ereira, age, p. 35.

²⁹ Mateos, age, CLIV, s. 193-194; Fulcherius, **RHC**, Occ, III, ed.E.Peters, p. 50; Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 73.

³⁰ İbnü'l-Esîr, **El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi**, Çev. Abdülkerim Özyayın, Bahar Yay., İstanbul, 1987, Cilt: X, s. 229; İbnü'l-Kalânîsi, **Zeyl Tarih Dimaşk(History Of Damascus)**, Neşreden: H. F. Amedroz. Leiden, 1908; İngilizceye Çev. H.A.R. Gibb, London, 1932, s. 45(Amedroz, s. 136); Ebu'l-Ferec, age, Cilt: II, s. 339; El-Azîmî, **Tarih**(Selçuklularla İlgili Bölümler), Çev. Ali Sevim, TTK, Ankara, 1988, s. 31; **Gesta Francorum**, **RHC**, Occ., III, terc. A. C. Krey 151-153, ed. E. Peters, p. 163-166; Raymond d'Aguiliers, **RHC**, Occ, III, terc. Krey, 153-155, ed.E.Peters, p. 166-168; Anna, age, s. 334; Mateos, age, CLV, s. 196-197; İbn Kesîr, age, Cilt: XII, s. 303.

³¹ Ebu'l-Ferec, age, Cilt: II, s. 342; Fulcherius, XXXV, **RHC**, Occ, III, ed. E. Peters, p. 88-89; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, 5. Baskı, İstanbul, 1998, s. 137.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

yetiştirilmiştir.³² Yine Artah kalesi Ermenileri Haçlı baskısından, zulüm ve soygunlarından bıkararak, Halep Meliki Rıdvan'ı yardımlarına çağırılmışlardı(Mart 1105). Rıdvan bu sırada İbn Ammar'ın yardım isteğini karşılamak üzere asker toplamıştı. Ancak olayı haber alan Tancred süratle Artah'a gelmiş Ermenileri tekrar kendi kontrolüne almıştır(Nisan 1105).³³

Çavlı'nın Haçlı kontu Badudouin de Bourg ve Joscelin'i serbest bırakmasının ardından, bu iki kontun Antakya kontu Tancred ile savaşırken Göksun(Keysun) ve Raban hakimi Kogh Vasil'in askerlerinden yararlandığını ve O'nun himayesi ile başarılı olduklarını görmekteyiz. Tancred ise Ermenilerle iyi geçinemeyen bir Haçlı lideri olarak dikkat çekmektedir. 1110 yılı 19 Temmuz'unda yapılan Harran savaşında Haçlılar yenilince Urfa'yı boşaltarak burada Ermenilerden oluşan bir garnizon bırakıp kaçmışlardı.³⁴ Ermenilerin en sıkı Haçlı dostları olarak bilinen Baduouin ve Joscelin savaşlarda Ermenileri kullanarak kendi adamlarının ölmesini istemiyorlardı. Onların gözünde Ermeni askeri değersiz ve korkak idi. Urfa'ya yapılabilecek büyük bir Türk saldırısı durumunda kendi adamlarının öldürülmesinden Ermenilerin öldürülmesini yeğlemekteydiler.

Tancred 1111 yılında Ermeni Kogh Vasil'e karşı sefere çıkmış, Raban'ı aldıktan sonra iki ordu Keysun yakınlarındaki ovada karşılaşmıştır. Ancak çatışma başlamadan önce anlaşma sağlanarak savaş son anda önlendi. Buna göre, Tancred Raban'ı geri verecek, Kogh Vasil ise Antakya kontluğundan aldığı Hısn-ı Mansur, Torer(Hısn-Mansur yakınında) ve Urem(dağlık Fırat bölgesinde bir kale) kalelerini iade edecekti. Kogh Vasil 1112 yılının Kasım ayında ölünce, Tancred Antakya'dan şövalyeleriyle yola çıkarak Ermeni beyin topraklarını ele geçirmek istedi. Ancak yolda hastalanarak ölmesi O'nun bu niyetini gerçekleştirmesine engel oldu(11 Aralık 1112 Çarşamba).³⁵ Kogh Vasil'in yerine evinde büyümüş olan üvey evladı Vasil Dığa(Çocuk Vasil) geçti(1112).

³² İbnü'l-Kalânîsî, age, s.59(Amedroz, s. 143); Mateos, age, CXCI, s. 229-230; Turan, age, s. 106; Aydın Taneri, "Türkler-Bizanslılar-Ermeniler-Belgelere İstinaden Ermeni Meselesine Genel Bakışlar ve Yunanlıların Ermenilere Yaptıkları Asırlarca Süren Jenosit", **Uluslararası Terörizm Sempozyumu Ermeni Terörizmi Kaynakları Uyuşturucu Trafiki ile İlgisi Tarihin Saptırılması**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1984, s. 295-296.

³³ İbnü'l-Kalânîsî, age, s. 69(Amedroz, s. 148).

³⁴ İbnü'l-Kalânîsî, age, s. 104(Amedroz, s. 170); Mateos benzer bir olayı 1109 yılına ait olarak da anlatmaktadır(Mateos, age, CCII, s. 236-237, CCIV, s. 239-240).

³⁵ İbnü'l-Kalânîsî, age, s.131-132(Amedroz, s. 183); İbnü'l-Esir, age, Cilt: X, s. 394; Mateos, age, CCIX, s. 247.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

İbnü'l-Kalânîsî Haçlı ordusuna katılan grupları sıralarken “Haçlı şövalyesi, çavuşlar ve piyadeler ile Hristiyan(Ermeni) süvarisi(doğulu Hristiyan) ve piyadeleri üç binin üzerinde idi(1117).” şeklinde bir ayırım yapmaktadır.³⁶ Papa XIII. Gregorius, Ermenilerin Haçlılara yaptığı yardımdan dolayı bir bulla yayınlamıştır ve orada şu şekilde bahsetmektedir: “Diğer meziyetlerinin yanısıra, Ermeni milliyetinin kiliseye ve Hristiyan Cumhuriyetine verdiği hizmetler, özveriler arasında bir hizmet vardır ki, sürekli belleklerde canlı tutulmalıdır. Hristiyan prensleri ve Haçlı şövalyeleri efendimizin(Hz. İsa'nın) mezarını yeniden almaya gittikleri zaman, Hristiyanlara hiçbir millet Ermeniler gibi derhal ve sevinçle yardıma koşmamışlardır(XVI. yüzyıl).”³⁷

Haçlı Seferlerinden Kurtuluş Savaşı yıllarına kadar gelen “tebaa-yı sadıka” döneminde önce Selçuklular, ardından Osmanlılar Ermenileri din ve kültürlerini yaşama noktasında serbest bırakmışlardır.³⁸ Selçuklular çağında 1180 yılında, Türkiye Selçuklu Devleti'nin hükümet başkanlığında vezir olarak Ermeni Gavras ailesinden Hasan bin Gavras bulunmaktaydı.³⁹ Yine Ermeniler, Osmanlı Devleti'nde üst düzey görevlere kadar yükselebilmekteydiler. Sultan II. Abdulhamit Ermeniler tarafından en çok tenkit edilen Padişah olmasına karşın, Ermeniler en fazla O'nun devrinde önemli görevlere gelmişlerdir.⁴⁰ Sultan Abdulhamit'in Maliye Nazırı Agop Kazazyan Paşa, Sayıştay Başkanı Ohannes Çamiç(Sakız) ve II. Meşrutiyet döneminin Hariciye Nazırı Gabriel Noradungiyen Efendi gibi birçok ileri gelen devlet adamı ile Ermeniler bürokratik makamlarda, nazırlık, müsteşarlık gibi görevlerde temsil edilmekte, devlet işlerini yürütmekte idiler.⁴¹ Ermenilerin çoğu Türkçe'yi hiç sıklıkla ve telaffuz sıkıntısı çekmeden okuyup, yazabiliyorlardı. Beyrut'ta Türk okulu açılarak Ermeni çocuklarının Türkçe

³⁶ İbnü'l-Kalânîsî, age, s. 155(Amedroz, s. 197-198).

³⁷ **Bibliotheca Apostolica Vaticana**, Bullarum Romanum Diplomatum et Privilegium Pontificium Taurinensis Editio quam Apostolica Benedictione Tomus VIII, Gregorius Episcopus Servus Servorum Dei Ad Perpetuam Rei Memoriam, Collegium Armeniorum, Bulla Privilej, Paragraf No: II(Kaşgarlı, age, s. 35-36 ve ayrıca Mehlika Aktok Kaşgarlı, “Haçlı Seferleri ve Ermeniler” **Türk-Ermeni İlişkileri Uluslararası Sempozyumu 21. Yüzyıla Giren Tarihe Dostça Bakış**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2000, s. 33-34).

³⁸ Necla Başgün, **Türk-Ermeni İlişkileri Abdulhamid'in Cülusundan Zamanımıza Kadar**, Ankara, 1970, s. 9; Koçaş, age, s. 58-59.

³⁹ Taneri, age, s. 280.

⁴⁰ Serkan Gül, “Osmanlı Devlet Yönetiminde Kültürlerarası İletişim Örnekleri: II. Abdulhamit'in Ermeni Devlet Adamları ile İlişkileri”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu** Cilt: 4, Kayseri, Ocak 2007, s. 249.

⁴¹ Taneri, age, s. 281.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

öğrenmesini bizzat Ermeni ahalî istemiştir.⁴² Geçimsizlikleri hep kendi aralarında olmaktadır. Türk ahalîden eşitlik yönünden tek farkları askere alınmamalarıydı. Ermeniler askerlik hakkını elde edince,⁴³ Ermeni mes'elesinin(Şark Mes'elesi) ortaya çıkmaya başladığını görmekteyiz.⁴⁴ Ermenilerin I. Dünya Savaşı'nda Türk ordusuyla birlikte savaştıklarını belgelerden öğrenmekteyiz.⁴⁵

Öte yandan bu yıllarda Hınçak ve Taşnak cemiyetleri Ermeni terör örgütleri olarak Anadolu içinde sivil halka baskın ve katliam yapmaya başlamıştı.⁴⁶ Birleşik ve Büyük Ermenistan Devleti emelleri adeta bin yıl önceki Haçlılık ruhu ile ele alınmaktaydı. Fransa ve diğer büyük devletlerin gizli paylaşma antlaşmalarından olan Sykes-Picot Antlaşması'na göre, Suriye sahillerinden Güneydoğu Toros havzasına kadar olan saha Ermeni-Fransız nüfuz bölgesi olarak tasarlanmıştı(9-16 Mayıs 1916).⁴⁷ Böylece öncelikle bir Ermeni Devleti kurulması hedefleniyordu. Nitekim bu emellerini Sevr Antlaşması metnine Fransa'nın da girişimi ile yerleştirmişlerdi.⁴⁸

Toroslardaki Ermenilerin Türk köylerine ve mahallelerine baskın yapmaya hazırlanmaları ile ilgili tarihi belgeler ortadadır.⁴⁹ Nitekim, Saimbeyli'nin yalçın kayalıkları üzerinde bulunan Ermeni Manastırı'nda ve civardaki mağaralarda Ermenilerce depolanmış barut, silah ve cephane, yapılan aramalar sonucu Türk kuvvetlerinin eline geçmiştir.⁵⁰

Fransız Generali Julien Dufieux'un örgütlediği Ermenilerden oluşan doğu lejyonu, 1919-1921 tarihleri arasında yöredeki Türklere karşı çete faaliyetlerinde bulunmuştur. Ayrıca bir kısım Ermeni'nin Maraş'ta ve Çukurova yöresinde Fransız askeri üniformasını giyerek

⁴² Torkom İstepanyan, **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında Türk-Ermeni İlişkileri**, İstanbul, 1984, s. 34.

⁴³ Azmi Süslü, **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Ankara, 1990, s. 10-11.

⁴⁴ Başgün, age, s. 14.

⁴⁵ Koçaş, age, s. 11.

⁴⁶ Refik Turan, Nuri Köstüklü, Azmi Süslü...vd., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s. 202-203.

⁴⁷ Turan, Köstüklü, Süslü...vd., age, s. 95.

⁴⁸ Turan, Köstüklü, Süslü...vd., age, s. 210.

⁴⁹ "Ermenilerin Haçın civarında Müslüman ahalîden bazılarının yollarda katlederek, kadınlara saldırdıkları hakkında belge...." **BOA.HR.SYS**. nr.2543-6/22,23; Ayrıca belgelerde Haçın olaylarını kışkırtan şahsın Londra'daki Ermeni Komitesi üyesi ve Hınçak Cemiyetine bağlı bir şahıs olan Hamparsum Boyacıyan(Moruk veya diğer bir adı Agob Boyacıyan) ve Mardiros(Jirayir) adlarındaki şahıslar olduğu belgelere geçmiştir. Bkz. **Ermeni Komiteleri(1891-1895)**, BOA Yayınları, Ankara, 2001, s. 56.

⁵⁰ İhsan Sakarya, **Belgelerle Ermeni Sorunu**, 2. Baskı, Genelkurmay ATASE Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1984, s. 240.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Türk ahaliye baskınlar ile katliamlara katıldıkları malumdur.⁵¹ Ayrıca Fransızlar Çukurova'da, Türklerin elindeki silahları toplamışlar ve diğer yandan ise Ermenileri Türklere karşı silahla donatmışlardı.⁵² Bundan başka birçok akademik, objektif araştırmalar ile ATASE araştırmaları içerisinde yayınlanan Ermeni belgelerinde Kurtuluş Savaşı sırasında Ermenilerin Türklere soykırım yaptıkları açıkça ortaya konmaktadır. Buna göre; Toptaş, Gübükar karyeleri halkı toptan katledilmiş; Kulp, Kağızman, Oltu ve Göle yöresinde Türkler katliama maruz kalmışlardır.⁵³ Erzurum Yeşilyayla Türkleri Ermeni soykırımına maruz kalan yerlere örnektir.⁵⁴

Belgelere göre Toroslar ve Doğu Anadolu'da Ermenilerin Türklere soykırım uyguladığı başlıca yerler arasında, Kars, Sarıkamış, Akçakale, Nahçıvan, Bayburt, İspir, Sekman, Ardı, Kepenek, Harçlı, Penaduz, Todaviran, Ardahan, Van, Trabzon, Bitlis, Doğubeyazıt, Pozantı, Haçin(Saimbeyli), Mağara, Cebel-i Bereket(Osmaniye), Kilis ve Maraş başta gelmektedir.⁵⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde konuyla ilgili çarpıcı birkaç belge şu bilgileri vermektedir: "Adana ve çevresinde Fransızlar tarafından silahlandırılan Ermeni çetelerinin Kozan, Feke, Haçin(Saimbeyli) dahilindeki Müslüman köylerine hücum ettikleri; Haçin kazasına bağlı Mağara nahiyesine gelen Ermeni çete ve jandarmalarının halkı dövüp, yaraladıkları, can ve mallarına taarruz ettikleri, Haçin ve Kozan civarındaki Fransız işgal güçlerine güvenen Ermenilerin Müslüman halka zulümlerini gün geçtikçe artırdıkları, Fransızların Carablus, Antep, Katma, İslahiye, Bahçe ve Osmaniye bölgelerinden bir fırka kadar asker topladıkları görülmektedir."⁵⁶

Kıscası I. Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi'nde milyonu aşan Türk, Ermeniler tarafından katledilmiştir.⁵⁷ 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Ermeniler işgalci devletlerden

⁵¹ Taneri, age, s. 277-278'deki belgeler: A.1-16 K.187 D.28 F.83 ve A.1-16 K.187 D.28 F.103; Orhan Koloğlu, "Ermeniler Nasıl Kullanıldılar? Avrupalı Büyüklerin Günahı" **Popüler Tarih**, Mart 2001, s. 34-39; Erdal İlter, "Mütareke ve Milli Mücadele Dönemi(1919-1922)'nde Mersin ve Tarsus'ta Ermeni Mezalimi", **M.E.B. Eğitim Dergisi Özel Sayı**, Yıl: 4, Sayı: 38 (Nisan 2003), Ankara, s. 90-94.

⁵² Bilal Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, Cilt: I, Ankara 1973, s. 447...vd.

⁵³ Bkz. "Ermeni Belgeleri", **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, Yıl: 36, Sayı: 86(Nisan 1987), Ankara; **Genelkurmay ATASE Dergisi**, Yıl: 49, Sayı: 110(Haziran 2000), Belge No: 4045 ve 4049.

⁵⁴ Enver Konukçu, **Ermenilerin Yeşilyayla'daki Soykırımı**, Ankara, 1990, s. 19-20.

⁵⁵ Yusuf Sarıncay, Ali Osman Çınar...vd., **Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri I-II**, BOA Yay., Ankara, 2001.

⁵⁶ **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri 1920-1922 III**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yay., Ankara, 2004, s. 179, 181, 186, 192.

⁵⁷ Turan, Köstüklü, Süslü...vd., age, s. 221.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

cesaret alarak tekrar olaylar çıkarmaya başladılar. Ancak bütün Ermeni cemaatini bu kategoride değerlendirmek aşırı genelleme olacaktır. Ortaçağdaki Haçlı Seferlerinde de Ermenilerin bir kısmı özellikle Pavlukien Ermeniler Türkleri desteklemişler idi.⁵⁸ Çukurova ve Güney Toroslar bölgesindeki olaylar Fransızların bölgeyi terk etmesiyle sona ermiştir. Maraş Zeytun(Süleymanlı) yöresindeki Fransız kuvvetleri içindeki Ermeniler adeta bin yıl öncesinin tarihini tekerrür ettiriyorlar idi. Kurtuluş Savaşı'nda Kazım Karabekir Paşa'nın doğu cephesinde başarılı geçen hareketinin neticesi olarak 3 Aralık 1920'de Ermeni hükûmeti ile Gümrü Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Sevr'de Ermenilere verilmesi taahhüt edilen doğu illeri ve Kars yöresi Türkiye'ye bırakılıyordu.⁵⁹ Ardından Fransızların 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması'nı imzalamasıyla olaylara karışan Ermeniler Suriye ve Lübnan taraflarına geçmişlerdir.⁶⁰

Böylece Franklar⁶¹ ve Ermenilerin Haçlılar çağında ve Kurtuluş Savaşı'nda benzer olayları Türklere karşı icra ettikleri anlaşılmaktadır. Tarihte buna benzer karakterler arzeden olayların sayısı nadirdir. Bu Frank-Ermeni işbirliğine karşılık, Selçuklular zamanında Türkler Ermenileri Haçlıların elinden kurtarmıştır. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında yaşanan olayların neticesi olarak da Ermeniler tehcir edilmişlerdir.⁶² Türkler tarafından "Millet-i Sadıka" diye adlandırılan Ermenilerin Türklere karşı kullanılabilmesi için askeri, siyasi, kültürel, ekonomik araçlar kullanılmıştır. Öte

⁵⁸ L. Brehnier, **Histoire Anonyme de la Premiere Croisade**, Paris, Champion, 1924, terc. D. Gürel, Tarih ve Toplum Dergisi, 1985, Cilt: 3, s. 388; G.L.Seidler, "Byzantine Politicak Thought" **Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska**, Lublin, Polonia, Vol.VII, 5(1960), Sectio, p. 157-217.

⁵⁹ Turan, Köstüklü, Süslü...vd., age, s. 223.

⁶⁰ Turan, Köstüklü, Süslü...vd., age, s. 222.

⁶¹ **Frank**: Bugünkü Fransızların Ortaçağlar boyunca İslam tarihlerinde geçen adıdır.

⁶² "Ermenilerin tehciri önce Zeytun, Maraş ve Haçin gibi problemlili yerlerden Konya'ya yapılmış, ancak Konya'da Ermeni nüfusunun artması üzerine sevkiyat durdurularak yeni sevkiyatın Urfa, Zor ve Halep'in güneydoğusuna yapılması kararı alınmıştır. Ermenilerin, tehcirden sonra Büyük Ermenistan gayretlerini sürdürmelerine rağmen, geri dönmek isteyenlerine emval-i metruke komisyonunca gayri menkullerini geri alabilmeleri için her türlü kolaylık ve imkan sağlanmıştır. Devlet-i Osmaniye'nin aldığı bütün masraf ve tedbirlere rağmen sevkiyat esnasında Kürtler ve sair eşkıyanın saldırısına uğrayarak, humma ve tifo hastalıklarına yakalanarak ölenler olmuştur." **BOA.DH.ŞFR**, nr.52/235; nr. 52/102; **BOA.DH.EUM.2**. Şb.68/90; 68/92; 68/95; 68/96; 68/99; **BOA.DH.ŞFR**, nr.52/338; Meclis-i Vükela Mazbatası, 198/163; **BOA.DH.ŞFR**, nr.53/48;53/93; **BOA.DH.ŞFR**, nr.57/71; nr.57/51, nr.57/277, nr.54/162, nr.54/9, nr.57/309, nr.58/38; Ayrıca Bkz. Ahmet Altıntaş, Recep Karakaya...vd., **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler(1915-1920)**, Ankara, 1994; Yusuf Halaçoğlu, **Ermeni Tehciri ve Gerçekler**, TTK, Ankara, 2001, s. 41; Mim Kemal Öke, **Ermeni Sorunu(1914-1923)**, TTK, Ankara, 1991, s. 82-83.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

yandan 1717 yılında Katolik bir Ermeni rahip Sivaslı Mihitar'ın Venedik'te Saint Lazar adasında kurduğu Ermeni Akademisi'nin başlattığı basın yayın faaliyetlerinin etkisini de göz ardı etmemek gerekir.⁶³ Neticede tarihin ana kaynaklarına göre bu iki tarihi olayda Ermenilerin Fransızlar ile müttefik olarak Türklere karşı hareket ettikleri görülmektedir. Önemli bir detay olarak Fransızlar içinde Türk dostlarının XX. yüzyılın ilk çeyreğinde bol olduğunu belirtmemiz yerinde olacaktır. Kurtuluş Savaşı yıllarında bu Türk dostu Fransızlar Ermenilerin Türklere aleyhindeki propagandalarına karşı durmuşlardı. Bunda Ermenilerin Fransızlara yalan sözler söyleyerek yanıltmalarının da payı olduğu görülmektedir.⁶⁴

Kurtuluş Savaşı'nda Fransızların Ermenilerin yaşadığı bölgelere girmeleri bir tesadüf değildi. Birtakım ortak tarihi paydalara dayanmaktaydı.⁶⁵ Aslen Fransız Papaların Ortaçağda ve sonrasında Ermenileri dini olarak Türklere karşı Haçlı Seferine iştirak için methettikleri bilinmektedir.

Ermenilerin ilk defa tehciri Roma tarafından yapılmıştı.⁶⁶ Ermeni kontlarının arazilerinin ele geçirilerek işgal edilmesini sağlayanlar Haçlılar iken, Ermeniler Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan'ın imdada yetişmesiyle sağ salim kurtulabilmişlerdi. Neticede bin yıllık dostluk tesis edilmişti.⁶⁷ Meşhur İngiliz Haçlı tarihçisi Hallam'ın iddiasının aksine Ermeniler, Türklere tarafından değil, Haçlılar ve Franklar tarafından ve onlardan çok daha önce de Roma tarafından sürgün ve katliama maruz bırakılmışlardır.⁶⁸ Geçmişten bugüne kadim dost ve komşu iki millet Türklere ve Ermenilere Haçlılar ve İstiklal savaşlarında yaşanan olaylardan geleceğin hakkaniyetli barış ufkunu gösteren yapıcı dersler çıkarmakla yükümlüdür.

Günümüzde Türkiye açısından Ermenistan ve Fransa arasındaki işbirliği dikkat çekicidir. Gelişmelere bakılırsa adeta tarihin tekerrürü istenmektedir. Ermeni terör stratejisi 1905'te II. Abdülhamit'e yapılan bombalı saldırı ile başlamış, Lozan'dan 1965

⁶³ Gürsoy Şahin, "Venedik'in Ermeni Meselesindeki Rolü" **Ermeni Araştırmaları, ASAM**, Sayı: 27-28(2007), Ankara, s. 118.

⁶⁴ Yahya Akyüz, "Türk Kurtuluş Savaşı'nda Fransa'da Ermenilerin Türkiye'ye Karşı Propagandaları ve Türksever Fransızların Karşıt Propagandası" **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu**, Cilt: 4, Kayseri, Ocak 2007, s. 489.

⁶⁵ Gregory Ebu'l-Ferec, age, Cilt: II, s. 339-340 ve Bkz. Runciman, age, Cilt: I-II.

⁶⁶ Taneri, age, s. 283.

⁶⁷ Buna örnek olarak Sason olayları(Bitlis'e bağlı Sason Bölgesi) gösterilebilir. Bkz. Münir Süreyya Bey, **Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi(1877-1914)**, Ankara, 2001, s. 28.

⁶⁸ Hallam, age, s. 36-37.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

yılına kadar bir durgunluk dönemine girilmiştir. Ancak bu tarihten itibaren Ermeni lobisinin desteğiyle terör hareketleri birdenbire tekrar ortaya çıkmıştır. 1973 yılı itibarıyla dünyanın çeşitli ülkelerinde konuyla ilgili 20'ye yakın anıt dikilmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra, 23 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan eden Ermenistan Cumhuriyeti, Türkiye'ye yönelik "sözde soykırım" iddialarını bir devlet politikası haline getirmiştir. Bu tarz girişimler başta Fransa, Belçika, Avustralya, Yunanistan, Lübnan, Kanada, Rusya, ABD ve Arjantin'de yoğunlaşmıştır. Bu ülkelerde birbiri ardına soykırım anıtları dikilmiş ve "sözde soykırım" ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Bu alanda en önemli gelişme ise 29 Mayıs 1998'de Fransa Meclisi tarafından sözde Ermeni soykırım yasa tasarısının gündeme alınarak 14 Ekim 2006 Cumartesi günü kanunlaştırılması Türk-Ermeni-Fransız münasebetleri bakımından dönüm noktaları olmuştur. Bütün bu olaylara rağmen dostluk ve münasebetlerin barış ekseninde gitmesi çabalarının tarihte olduğu gibi yine Türkiye tarafından yürütülmeye gayret edildiği gözlenmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Birinci Haçlı Seferi'nde ve Kurtuluş Savaşı'nda Ermenilerin Fransızlarla aynı coğrafi sahada Türklere karşı müttefik oldukları, bir kısım Ermenilerin ise her iki tarihi olayda da Türklere dostluklarını bozmadıkları görülmektedir. Yine her iki olayda da Fransızlar ile Ermenilerin müttefikliğinin Ermenilerin aleyhine sonuçlandığı gözlenmektedir.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ Yahya, "Türk Kurtuluş Savaşı'nda Fransa'da Ermenilerin Türkiye'ye Karşı Propagandaları ve Türksever Fransızların Karşıt Propagandası" Hoşgörü Toplumunda Ermeniler Erciyes Üniversitesi I. Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Cilt: 4, Kayseri, Ocak 2007, s. 479-501.
- ALTINTAŞ Ahmet, KARAKAYA Recep...vd., Osmanlı Belgelerinde Ermeniler(1915-1920), Ankara, 1994.
- Anna Komnena, Alexiad (Malazgirt'in Sonrası), Çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1996
- Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl: 36, Sayı: 86, Ankara, Nisan 1987.
- BASGÜN Necla, "Türk-Ermeni İlişkileri", Abdulhamid'in Cülûsundan Zamanımıza Kadar, Ankara, 1970.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Müd., Ankara; BOA.DH.ŞFR, nr.52/235; nr.52/102; BOA.DH.EUM.2.Şb.68/90; 68/92; 68/95; 68/96; 68/99; BOA.DH.ŞFR, nr.52/338; BOA.DH.ŞFR, nr.53/48;53/93; BOA.DH.ŞFR, nr.57/71; nr.57/51, nr.57/277, nr.54/162, nr.54/9, nr.57/309, nr.58/38; Meclis-i Vükela Mazbatası:198/163.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ermeni Komiteleri(1891-1895), Ankara, 2001.

Bibliotheca Apostolica Vaticana, Bullarum Romanum Diplomatum et Privilegium Pontificium Taurinensis Edito quam Apostolica Benedictiono Tomus VIII, Gregorius Epicopus Servus Servorum Dei Ad Perpetuam Rei Memoriam, Collegium Armeniorum, Bulla Privilej, Paragraf No: II.

BREHNIER L. Histoire Anonyme de la Premiere Croisade, Paris, Champion, 1924, terc. D. Gürel, Tarih ve Toplum Dergisi, (1985).

ÇÖHÇE Salim, “Büyük Ermenistan’ı Kurma Projesi” Ermeni Araştırmaları Dergisi Sayı: 1, (Mart-Nisan-Mayıs 2001) Ankara.

DEMİRKENT Işın, “Ravendan” İslam Ansiklopedisi(İA), MEB Yay., İstanbul, 1993, s.375

DEMİRKENT Işın, Haçlı Seferleri, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997.

DEMİRKENT Işın, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi I-II, TTK, Ankara, 1990.

EBU’L-FEREC Gregory, Ebu’l-Ferec Tarihi, Süryanice’den Çeviren: Ernest A. Walls Budge, İngilizce’den Türkçe’ye Çeviren: Ömer Rıza Doğrul, 2 Cilt, TTK, Ankara, 1999.

El-Azımî, Tarih(Selçuklularla İlgili Bölümler), Çev. Ali Sevim, TTK, Ankara, 1988.

Fulcherius(Foulcher de Chartres), Recueil des Historiens des Croisades. Historiens Occidentaux, 5 Cilt, Paris, 1844-1895

Genelkurmay ATASE Dergisi “Ermeni Belgeleri” Yıl: 36, Sayı: 86, Ankara, Nisan 1987.

Genelkurmay ATASE Dergisi, Yıl: 49, Sayı: 110, Haziran 2000, Belge No:4045 ve 4049.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

- Gesta Francorum, Recueil des Historiens des Croisades. Historiens Occidentaux, 5 Cilt, Paris, 1844-1895 ve ed. Elizabeth Hallam, p.74.
- GÜL Serkan, “Osmanlı Devlet Yönetiminde Kültürlerarası İletişim Örnekleri: II. Abdulhamit’in Ermeni Devlet Adamları ile İlişkileri”, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu, Cilt: 4, Kayseri, Ocak 2007, s. 245-257.
- HALAÇOĞLU Yusuf, Ermeni Tehciri ve Gerçekler, TTK, Ankara, 2001.
- HALLAM Elizabeth, Chronicles of the Crusades, Guild Publishing, London, 1989.
- Hüseyin Nazım Paşa, Ermeni Olayları Tarihi I-II, BOA Yay., Ankara, 1994.
- ISTEPANYAN Torkom, Atatürk’ün Doğumunun 100. Yılında Türk-Ermeni İlişkileri, İstanbul, 1984.
- İbn Cübeyr, Rihle, terc. İsmail Güler, İstanbul, 2003.
- İbn Kesir, El-Bidaye ve’n-Nihaye, Çev. Mehmet Keskin, İstanbul, 1995.
- İbn-i Bibi, El-Evamiru’l-Alaiyye Fi’l-Umuri’l-Alaiyye (Selçukname),Çev.: Mürsel Öztürk, 2 Cilt, Kültür Bakanlığı, I. Baskı, Ankara, 1996.
- İbnu’l-Kalânisi, Zeyl Tarih Dımaşk(History Of Damascus), Neşreden: H. F. Amedroz. Leiden, 1908; İngilizceye Çev. H.A.R. Gibb, London, 1932.
- İbnü’l-Esir, El-Kamil Fi’t-Tarih Tercümesi, Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yay., İstanbul, 1987.
- İLTER Erdal, “Ermeni Kilisesi ve Terör” M.E.B. Eğitim Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 38, (Nisan 2003), Ankara, s.76.
- İLTER Erdal, Mütareke ve Milli Mücadele Dönemi(1919-1922)’nde Mersin ve Tarsus’ta Ermeni Mezalimi, M.E.B. Eğitim Dergisi Özel Sayı, Yıl: 4, Sayı: 38, (Nisan 2003), Ankara, s. 90-94.
- JONES Terry and EREIRA Alan, Crusades, London, 1996.
- KALAFAT Yaşar, “Gregorien Türklerin Stratejik Boyutu” Hoşgörü Toplumunda Ermeniler Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

-
- Sosyal Araştırmalar Sempozyumu, C.IV, Kayseri, Ocak 2007, s. 537-547.
- KALAFAT Yaşar, “Türk-Ermeni Kültür İlişkilerinde Mitolojik Boyut” M.E.B. Eğitim Dergisi Özel Sayı, Yıl: 4, Sayı: 38, (Nisan 2003), Ankara.
- KAŞGARLI Mehlika Aktok, “Haçlı Seferleri ve Ermeniler” Türk-Ermeni İlişkileri Uluslararası Sempozyumu 21. Yüzyıla Girerken Tarihe Dostça Bakış, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2000, s. 29-37.
- KAŞGARLI Mehlika Aktok, Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi, Ankara, 1990.
- KOÇAŞ Sadi, Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri, Ankara, 1967, s.16.
- KOLOĞLU Orhan, “Ermeniler Nasıl Kullanıldılar? Avrupalı Büyüklerin Günahı” Popüler Tarih, Mart 2001.
- KONUĞU Enver, Ermenilerin Yeşilyayla’daki Soykırımı, Ankara, 1990.
- LÜTEM Ömer E., “Olaylar ve Yorumlar” Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, (Mart-Nisan-Mayıs 2001), Ankara.
- MAALOUF Amin, Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Telos Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1998.
- MAYER Hans Eberhard, The Crusades, Oxford Un. Press, New York, 1990.
- Münir Süreyya Bey, Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi(1877-1914), Ankara, 2001.
- OLDENBOURG Zoé, The Crusades, New York, 1966.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri 1920-1922 III, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yay., Ankara, 2004, s.179, 181, 186, 192.
- ÖKE Mim Kemal, Ermeni Sorunu(1914-1923), TTK, Ankara, 1991.
- PETERS Edward, The Crusade The Chronicle of Fulcher of Chartres and Other Source Materials, Philadelphia, 1971
- Raymond d’Aguiliers, RHC, Occ, III, terc. Krey, 153-155, ed. E. Peters, p.166-168.
- RUNCIMAN Steven, Haçlı Seferleri Tarihi, I-II-III, Çev. Fikret İŞILTAN, TTK, Ankara, 1998.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

-
- SAKARYA İhsan, Belgelerle Ermeni Sorunu, 2. Baskı, Genelkurmay ATASE yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1984.
- SARINA Yusuf; ÇINAR Ali Osman...vd., Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri, I-II, BOA Yay., Ankara, 2001.
- SARINAY Yusuf; TAYFUR Abuzer; ŞAHİN Ahmet;...vd., Azerbaycan Belgelerinde Sorunu(1918-1920), Ankara, 2001.
- SEİDLER G.L., "Byzantine Political Thought" Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska, Lublin, Polonia, Vol.VII, 5(1960), Sectio, p.157-217.
- SÜSLÜ Azmi, Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı, Ankara, 1990.
- ŞAHİN Gürsoy, "Venedik'in Ermeni Meselesindeki Rolü" Ermeni Araştırmaları, ASAM, Sayı: 27-28(2007), Ankara, s. 101-121.
- ŞİMŞİR Bilal, İngiliz Belgelerinde Atatürk, Cilt: I, Ankara 1973.
- TANERİ Aydın, "Türkler-Bizanslılar-Ermeniler-Belgelere İstinaden Ermeni Meselesine Genel Bakışlar ve Yunanlıların Ermenilere Yaptıkları Asırlarca Süren Jenosit", Uluslararası Terörizm Sempozyumu Ermeni Terörizmi Kaynakları Uyuşturucu Trafığı ile İlgisi Tarihin Saptırılması, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1984, s. 273-301.
- "The Meeting of Two World, The Crusades and the Mediterranean Context The Crusades An Historical Survey" The University of Mchigan Museum of Art, 1981.
- TURAN Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, İstanbul, 1998.
- TURAN Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, 5. Baskı, İstanbul, 1998.
- TURAN Refik, KÖSTÜKLÜ Nuri, SÜSLÜ Azmi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, I-II, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2000.
- Urfalı Mateos Vekaynamesi(952-1136) Ve Papaz Grigor'un Zeyli(1136-1162), Çev.: Hrant D. Andreevyan, TTK, Ankara, 2000.
- WERBANETH James P., "Crusaders' Siege of Antioch", Military History, Vol. 15, İs: 2, (Jun 1998), p. 3.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*